

EUROPÉER | *nemzetközi
kapcsolatok*

Magyarország egyetlen egyetemisták által szerkesztett külügyi magazinja

SALÁT GERGELY

**A kínai külpolitika néhány vonása
a kulturális forradalom alatt**

2000

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	2
Bevezetés	3
I. A döntéshozók	3
a. <i>Mao Zedong</i>	3
b. <i>Zhou Enlai</i>	5
c. <i>Chen Yi</i>	5
d. <i>Lin Biao</i>	6
II. A KNK külpolitikája a kulturális forradalom kezdetéig	6
III. A kulturális forradalom a KNK külügyminisztériumában	7
a. 1966 májusától 1966 végéig	7
b. 1967 elejétől 1967 októberéig	8
c. 1967 októberétől 1971-ig	9
d. 1972-1976	10
e. A külügyminisztériumban történtek hatása a KNK külpolitikájára	11
IV. A KNK külpolitikája a kulturális forradalom alatt	11
a. Kínai-szovjet kapcsolatok	12
c. Kínai-amerikai kapcsolatok	14
d. Kínai-japán kapcsolatok	17
e. Kínai-vietnami kapcsolatok	19
f. Kína kapcsolata egyéb fontosabb országokkal	20
g. Kína felvétele az ENSZ-be	22
V. Összefoglalás	23
Felhasznált irodalom	25

Bevezetés

Mint ismeretes, a kulturális forradalom (1966-1976) drámai változást hozott a kínai belpolitikába és a *Kínai Népköztársaság* (KNK) lakosságának életébe. A kulturális forradalom első éveiben az országban kaotikus állapotok uralkodtak, az állam- és pártapparátus megbénult, a vezetésben a legfelsőbbtől a legalsóbb szintig könyörtelen frakcióharcok dúltak. Az anarchikus belső helyzet természetesen hatással volt a KNK külpolitikájára is: megváltoztak a külfölddel való kapcsolatok alapelvei, s az összeomlás szélére került a külkapcsolatokért felelős apparátus is. A belföldi helyzet viszonylagos stabilizálódásával (kb. 1968) párhuzamosan fokozatosan újjáépítették a lerombolt külügyi rendszert¹, és megindult a külpolitikai orientáció gyökeres átalakítása. A KNK a háború szélére sodródott volt „nagy testvérével”, a Szovjetunióval, míg egyre barátságosabb kapcsolatokat épített ki ősellenségeivel, az „imperialista” nyugati országokkal – különösen az Egyesült Államokkal és Japánnal.

Dolgozatunkban e rendkívül összetett téma néhány kérdését igyekszünk megvizsgálni: kik alakították a kínai külpolitikát, mik voltak a gyökerei és az okai a kulturális forradalom alatt bekövetkezett fordulat(ok)nak, mi történt a KNK külügyminisztériumában, és hogyan alakult Kína kapcsolata egyes fontosabb partnereivel a tárgyalt időszak alatt.

I. A döntéshozók

a. *Mao Zedong*

A kínai hagyományok szerint elsősorban mindig az uralkodó felügyelte az idegen országokkal való kapcsolatokat, ő határozta meg Kína külpolitikáját. Ez nem volt másképp *Mao Zedong* (Mao Ce-tung) Kínájában sem; *Mao* az országot érintő minden lényeges kérdésben döntő befolyással bírt, de a külpolitika alakításába a politikai elit még annyira sem szólhatott bele, mint a belügyekbe. A fontos külpolitikai kérdésekben – különösen az aktuális „irányvonal” meghatározásában – *Mao* gyakorlatilag egyedül döntött. A belpolitikai csatározásokkal, gazdasági válságokkal, kampányokkal – sőt gyakran az életben maradás módozataival – elfoglalt vezetés nem tudott és valószínűleg nem is szándékozott érdemileg részt venni a külpolitikai döntésekben. Egyedül *Zhou Enlai* (Csou En-laj) miniszterelnök és *Chen Yi* (Csen Ji) külügyminiszter játszhatott még jelentős szerepet a külkapcsolatok alakításában. A KNK külpolitikájának személy(ek)hez kötöttségét még inkább felerősítette az, hogy hiányzott az erős, intézményi háttér: az 1949-es kommunista hatalomátvétel után *Zhou Enlai*-nak szinte a semmiből kellett megszerveznie a KNK külügyminisztériumát diplomataapparátus, hagyományok,

tapasztalatok nélkül. A külügyminisztérium az ezt követő egy-két évtizedben nem válhatott erős, önálló, véleményformáló, a döntésekbe érdemileg beleszóló szervezetté, csupán a magasabb szinten – főleg *Mao* által – hozott határozatokat hajthatta végre. Mivel *Mao Zedong* személyisége alapvetően meghatározta a KNK külpolitikáját – és ez különösen így volt a kulturális forradalom alatt, amikor lényegében az ország egyeduralgójává vált –, érdemes megvizsgálni, miként állt hozzá a Kínán kívüli világhoz.

Mao, egy gazdag *hunan*-i parasztcsalád fia, életében csupán kétszer járt külföldön (mindkétszer Moszkvában). Bár többször is elkezdett angolul tanulni, idegen nyelvet nem beszélt. A külföldi országokat, szokásokat nem ismerte jól, s nem is szentelt sok energiát a megismerésüknek, szabadidejében inkább kínai történelemkönyveket olvasott. Bár egy külföldi ideológia – a marxizmus-leninizmus – nevében harcolt, e külföldi ideológiát a saját szája íze szerint átformálta, „a kínai valóságra alkalmazta”.

Először az 1920-as években került komoly kapcsolatba külföldiekkel, amikor a *Kommunista Internacionálé* (Komintern) küldöttei részt vettek a *Kínai Kommunista Párt* (KKP) politikájának kialakításában. Hamarosan azonban *Mao* szembekerült velük, és a 30-as évek első felében könyörtelenül leszámolt a Komintern – s ezáltal Moszkva – politikáját képviselő *Wang Ming* (Vang Ming) frakcióval. A *Sztálin* képviselőjének tartott *Wang Ming*-gel történt összecsapás után *Mao* élete végéig ellenérzést táplált a Szovjetunióval szemben, s ennek később még súlyos következményei lettek. Ugyanakkor *Yanan*-ban (Jenan) kapcsolatba került néhány amerikaival is (pl. Edgar Snow-val), akikkel barátságos viszonyt alakított ki, s gyakorlatilag a koreai háború 1950-es kitöréséig nem feszültek komolyabb ellentétek a KKP és az USA között.

Mao ellentmondásos személyiség volt, s ez a külpolitikájában is megnyilvánult. Néha vak fanatizmusról tett tanúbizonyságot, s a világforradalom győzelméért saját népének nagy részét is hajlandó lett volna feláldozni.ⁱⁱ Máskor viszont – amikor a háború fenyegetése valóságossá vált – rafinált politikusként egyensúlyozott a két nagyhatalom között, s sikerült neki úgy kiépíteni szinte szövetségi viszonyt a kommunizmus ősellenségével, az USA-val, hogy közben továbbra is jelentős mértékben támogatta az amerikaiak ellen harcoló vietnami kommunistákat.

Mao-t egész életében jellemezte a messianisztikus küldetéstudat: hitt abban, hogy ő – és csak ő – Kína megmentője, és amint Kínában megszilárdította a szocialista rendszert, abban is hinni kezdett, hogy Kínára és őrá hárul a világforradalom vezetésének feladata. Ez a hite oda vezetett, hogy egy rövid ideig (a kulturális forradalom első egy-két évében) a kínai diplomácia egyetlen feladatává a *mao*-i eszmék (*Mao Zedong sixiang*) terjesztését tették meg.

Mao személyisége a kulturális forradalom alatt még nagyobb jelentőségre tett szert a KNK külpolitikájának alakításában, ahogy a belügyekben is teljhatalmat kapott. Politikájának ellentmondásai e rövid időszak alatt is meglátszottak: először engedte szétrombolni a külügyi

apparátust, megbénítani a kínai diplomáciát, és abszurd célokat kitűzni a kínai külpolitika elé, hogy aztán újra felépítse a rendszert, kitörjön a nemzetközi elszigeteltségből és végrehajtsa a huszadik század történelmének egyik legmeglepőbb külpolitikai fordulatát.

b. Zhou Enlai

Mao Zedong mellett *Zhou Enlai* vett részt a legtevékenyebben a kínai külpolitika alakításában. *Zhou* remek adminisztrátor, tehetséges szervező és kitűnő diplomata volt. A külpolitika iránt – a kínai vezetők többségével ellentétben – nagy érdeklődést tanúsított, s bár órá háruult az egész kínai kormányzat munkájának irányítása, a külpolitikának mindig különösen nagy figyelmet szentelt, ezért sokkal közvetlenebb felügyeletet gyakorolt a külügyi rendszer, mint a többi igazgatási szervezet felett.

Mindennek ellenére *Zhou* inkább csak *Mao* külpolitikájának végrehajtója volt, bár mint ilyen, fontos alakítójává vált a kínai külpolitikának, hiszen a *Mao* által megszabott keretek között nagy mozgástérrel rendelkezett. A jelentősebb ügyekben azonban mindig kikérte *Mao* véleményét (ha nem így tett volna, akkor valószínűleg nem maradhatott volna huszonhét éven át a KNK miniszterelnöke).

Zhou Enlai a kulturális forradalom alatt különleges szerepet kapott a külpolitika intézésében. Az amúgy sem túlságosan önálló külügyminisztérium működése megbénult, *Chen Yi* külügyminiszter munkáját pedig ellehetetlenítették, ezért a gyakorlatban a napi ügyek intézése is *Zhou Enlaira* háruult.

c. Chen Yi

Chen Yi, Kína tíz marsalljának egyike, 1958-tól volt a KNK külügyminisztere. Kiemelkedő személyiség volt, remek katona, diplomata és költő, s *Mao* maga kevés barátja egyikeként tartotta számon. Külügyminiszterként ő is a *mao*-i politikát hajtotta végre, önálló döntéseket nemigen hozott. A kulturális forradalom legelején elkövette azt a hibát, hogy az – utóbb a *Liu Shaoqi* (Liu Sao-csi) és *Deng Xiaoping* (Teng Hsziao-ping) irányvonalának minősített – *munkacsoport-politikát* követve a külügyminisztériumba és a külügyi rendszer többi szervébe munkacsoportokat küldött ki a kulturális forradalom irányítására, ezért önbírálatot kellett gyakorolnia, s elvesztette befolyását a külügyminisztérium felett. Amikor azután 1967 februárjában a „februári ellenáramlat” egyik szószólójaként szembeszállt a kulturális forradalom szélsőbalos vezetőivel, végleg kegyvesztett lett, s a KNK külpolitikájának alakításába többé nem szólhatott bele.

d. *Lin Biao*

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy a kulturális forradalom alatt az ország második legmagasabb rangú vezetőjévé vált *Lin Biao* (Lin Piao) mekkora szerepet játszott a KNK külpolitikájának formálásában. Arra, hogy *Lin* igyekezett megakadályozni a kínai-amerikai közeledést, illetve elősegíteni a kínai-szovjet megbékülést, maga *Mao* is utalt a Nixonnal folytatott tárgyalása alatt, illetve ugyanezeket a vádak *Zhou Enlai* is hangoztatta néhány későbbi beszédébenⁱⁱⁱ. *Mao* és *Zhou* állításai azonban valószínűleg nem feleltek meg a valóságnak, s szinte biztos, hogy *Lin* távol tartotta magát a külpolitikától. Erre utal az a tény, hogy az amúgy számos főbiában szenvedő *Lin Biao* irtózott a külföldiektől: mindent megtett, hogy elkerülje a velük való találkozást, többször betegnek tette magát, hogy ne kelljen külföldi vendégeket fogadnia, s csak egy-egy látogató ismétlődő, nyomatékos kérésére egyezett bele néha abba, hogy egy közös fényképezkedés erejéig találkozzék vele^{iv}. Emellett a kínai-amerikai közeledés komolyan csak az 1970-es *lushan*-i konferencia után került szóba, amikor *Lin Biao* és *Mao* viszonya már rendkívül feszültté vált, s *Lin* hatalma gyors hanyatlásnak indult. Nem valószínű, hogy ebben a helyzetben *Lin* vállalta volna a konfrontációt *Mao*-val a külügyi kérdésekben. Tehát minden bizonnyal elmondható, hogy *Lin Biao*-nak nem volt szerepe a KNK külpolitikájának alakításában.

II. A KNK külpolitikája a kulturális forradalom kezdetéig

A KNK 1949-es megalakulása után egyértelműen a szocialista országok felé orientálódott, s az „egy oldalra hajlás” politikáját alkalmazta. Ezt nemcsak önszántából tette: az antikommunista hisztéria által uralt Amerikai Egyesült Államok ugyanis elkötelezte magát *Taiwan* (Tajvan) mellett, s nem volt hajlandó tárgyalni a kommunista Kínával. A koreai háborúban azután a két ország gyakorlatilag háborúba keveredett egymással, s a 60-as évek végéig nem is voltak beszélő viszonyban.^v Amerikát követve a nyugati országok egy jelentős része sem volt hajlandó elismerni tárgyalópartnerül a KNK-t.

Kínának tehát egy lehetősége maradt az újjáépítéshez szükséges segítség megszerzésére: a Szovjetunióhoz kellett fordulnia. 1949 decemberében *Mao* Moszkvába utazott, ahol két hónapos tárgyalás után, 1950. február 15-én a szovjetek hajlandók voltak aláírni a *Szovjet-kínai barátsági, szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási szerződést*^{vi}. Ezután a két ország között baráti, de nem zökkenőmentes kapcsolatok alakultak ki. Az első nézeteltérés már 1950-ben, a koreai háború kapcsán történt, amikor a szovjetek nem akartak akkora segítséget nyújtani a kínai „önkénteseknek”, amekkorát a kínaiak kapni szerettek volna. A kapcsolat 1956 után kezdett

véglegesen megromlani, amikor is a Szovjetunióban Hruscsov Sztálin-ellenes kampányt indított^{vii}. Mao ebben fenyegetést látott, hiszen őt „Kína Sztálinjaként” tartották számon, s Sztálin megtámadása az ő hatalmának aláaknázását is jelentette. Ettől fogva a két birodalom fokozatosan elhidegült egymástól: a szovjetek azzal vádolták Kínát, hogy nem követi az igazi marxista-leninista tanításokat, míg Kína azt vetette a szovjetek szemére, hogy letértek a szocializmus útjáról és „revizionistává” váltak. Mindkét hatalom igyekezett a világforradalom egyedüli vezetőjének szerepében tetszelegni, s ráerőltetni a másikra a saját külpolitikai elképzeléseit. Az 60-as évek elejétől, miután Kína belátta, hogy a Szovjetunió és a szovjet megszállás alatt lévő szocialista országok nem követik őt, új politikát hirdetett meg: a szocialista tömb vezető hatalma helyett igyekezett a fejlődő országok vezető hatalmává válni. Ez azonban különböző okok miatt nem sikerült neki, s a kulturális forradalom kezdetére Kína szinte teljesen elszigetelődött.

III. A kulturális forradalom a KNK külügyminisztériumában^{viii}

Amikor 1966 tavaszán kitört a kulturális forradalom, a KNK állami szervei jó időre megbénultak. A külügyminisztériumban bekövetkezett események nagy hatással voltak a KNK külpolitikájára a következő egy-két évben, ezért érdemes részletesen is foglalkozni velük.

a. 1966 májusától 1966 végéig

A kulturális forradalom kezdetéig Kínán már végigsöpört jó néhány politikai kampány, de ezek egyike sem érintette a külügyminisztérium munkáját. A kínai vezetés – különösen *Zhou Enlai* – ügyelt arra, hogy a különböző belpolitikai mozgalmak ne befolyásolják a külügyi apparátus tevékenységét. Ezért amikor a kulturális forradalom megkezdődött, a külügyekkel foglalkozók bizvást remélhették azt, hogy ez az újabb kampány is elkerüli őket. Ráadásul a forradalom az irodalom területén indult el, ezért eleinte valóban nem volt hatással a külügyminisztérium munkájára.

A *Május 16. körlevél*, amely felszólította a különböző szervek dolgozóit, hogy keressenek ellenforradalmi elemeket saját soraikban, illetve vezetésükben, megváltoztatta a helyzetet, s megjelentek az első bírálatok a minisztérium vezetéséről. Júniusban a *fordítási osztály* negyvennégy fiatal alkalmazottja aláírt egy tacepaót, amelyben egyes vezetőket burzsoá életvitellel, diktatórikus hatalomgyakorlással stb. vádoltak. A minisztérium irányítása ekkor még a minisztérium pártbizottságának kezében volt, amely a tacepaót „mérgező gyomnak” minősítette, aláíróit megbírálta. A pártbizottság maga indított kampányt a minisztériumban megbúvó

ellenséges elemek ellen, s az épület falait ellepték az egymást vádoló hivatalnokok tacepaói. Magas rangú funkcionáriust azonban még nemigen ért támadás, az eseményekre felügyelő pártbizottság ezt megakadályozta. Időközben *Liu Shaoqi* „munkacsoportokat” küldött ki a különböző szervekhez a kulturális forradalom irányítására, így a külügyminisztériumhoz tartozó intézményekben, iskolákban is munkacsoportok felügyelték az eseményeket. A munkacsoportok, amelyek igyekeztek fenntartani a *status quót*, a lázadókat ellenforradalmároknak minősítették, néhányukat le is tartóztatták. Miután azonban *Mao Zedong* július 18-án visszatért Pekingbe, a munkacsoportokat a reakciós burzsoázia eszközeinek nyilvánította és hamarosan feloszlatta. Ennek eredményeképp azok, akiket eddig elnyomtak a csoportok, most támadásba mentek át, s még *Chen Yi* külügyminiszternek is el kellett ismernie, hogy a reakciós burzsoá irányvonalat követte a munkacsoportok kérdésében. Ennek ellenére a pártbizottság továbbra is kézben tartotta az eseményeket.

b. 1967 elejétől 1967 októberéig

1967 januárjában a *shanghai* lázadók megdöntötték a város pártbizottságát és kormányát, és a saját kezükbe ragadták a hatalmat. Ez láncreakciót indított el, s a vörösgárdisták és a lázadók országszerte magukhoz ragadták a hatalmat a különböző intézményekben és iskolákban. Az események hatására a külügyminisztérium lázadóinak *összekötő állomása (lianluo zhan)* január 18-án bejelentette, hogy átveszi a hatalmat az intézményben. Ugyanezen nap estéjén *Chen Yi* fogadta a lázadók képviselőit, és bejelentette, hogy támogatja akciójukat (nem volt más választása), de elvárja, hogy a lázadók a külügyek intézésébe ne szóljanak bele, kizárólag a kulturális forradalmat irányítsák a minisztériumon belül.

Ezt követően a minisztérium mintegy kétezer alkalmazottjából ezerhatszáz csatlakozott a lázadókhöz. A lázadók nem alkottak egységes csoportot, hanem három frakcióra oszlottak, amelyek élesen szembenálltak egymással. Az események hatása alól a kínai külképviseletek személyzete sem vonhatta ki magát. Még 1966 szeptemberében *Mao* kapott egy levelet bizonyos maoista külföldiektől, akik – a levél állítása szerint – Bécsben egy konferencián tanúi lehettek annak, hogy a KNK diplomatái jó minőségű ruhákban, drága autókon jelentek meg, tehát a nyugati burzsoá életvitel megrontotta őket. *Mao* a levél elolvasása után megjegyezte, hogy a követségek személyzetét forradalmasítani kell. Amikor a külügyminisztérium lázadóinak tudomására jutott ez a megjegyzés, követelni kezdték a kínai külképviseletek magas rangú diplomatáinak visszahívását. Nemsokára a követségeken is frakcióharcok törtek ki. *Zhou Enlai*, aki eddig mindent megtett, hogy a kínai diplomáciai apparátus a belföldi felfordulás ellenére is zökkenőmentesen működjék, kénytelen volt beadni a derekát, és 1967 elején az egyiptomi

nagykövet kivételével a KNK összes nagykövetét, valamint a követségek személyzetének felét-kétharmadát hazarendelte. A hazarendelt diplomatáknak kijelöltek egy nagy épületet, ahol minden követség kapott egy-egy termet, s a következő hetekben-hónapokban ezekben a termekben kellett bírálniuk egymást és felfedni a többiek ellenforradalmi bűneit.

Időközben *Chen Yi*, aki 1967 februárjában a Politikai Bizottság, a PB Állandó Bizottsága és a Központi Kulturális Forradalmi Csoport összevont ülésén megbírálta a kulturális forradalom túlkapásait, a támadások középpontjába került, s gyakorlatilag nem folytathatta külügyminiszteri munkáját. A vörösgárdisták többször is ostrom alá vették a külügyminisztérium épületeit, hogy *Chen Yi*-t elhurcolják és önbírálatra kényszerítsék.

A helyzetet tovább rontotta, amikor *Wang Li* (Vang Li), a Központi Kulturális Forradalmi Csoport egyik befolyásos tagja 1967. augusztus 7-én beszédet mondott a külügyminisztériumban, amelyben azzal vádolta az ottani lázadókat, hogy túlságosan rugalmasan, enyhén viselkedtek a konzervatívokkal szemben, nem voltak elég baloldaliak^{ix}. Emellett *Wang* arra bízta őket, hogy a minisztériumban vegyenek minden hatalmat a kezükbe, és keményen számoljanak le az ellenforradalmi erőkkel. Ezután a minisztérium minden osztályát elfoglalták a lázadók, s az intézményen káosz lett úrrá. Maga *Mao* is azt nyilatkozta 1972-ben, hogy ekkor másfél hónapig elvesztett minden ellenőrzést a külügyminisztérium felett.

Az ország minden más intézményében hasonló volt a helyzet, sőt, a szélsőbalosok már a Népi Felszabadító Hadsereg vezérkarában is tisztogatásokat akartak kezdeményezni. *Mao* ezért elhatározta, hogy helyreállítja a rendet.

c. 1967 októberétől 1971-ig

1967 szeptemberében megindult a rendteremtés, országszerte – *Mao* jóváhagyásával – sorozatos támadások kezdődtek a lázadók ellen. *Wang Li*-t és a Központi Kulturális Forradalmi Csoport néhány más szélsőséges tagját letartóztatták. A külügyminisztériumban újjászerveződtek a „konzervatív” frakciók, a lázadók forradalmi lelkesedése pedig elpárolgott. A végső csapást *Zhou Enlai* mérte a minisztérium lázadóira, amikor 1967. október 18-án egy üzenetben kijelentette, hogy a külügyminisztérium lázadói „közvetlen vagy közvetett kapcsolatban álltak a Május 16. ellenforradalmi összeesküvő csoporttal”. Ez rendkívül súlyos vád volt, hiszen a *Május 16. Lázadócsoportot* – amely egyébként egyes nyugati kutatók szerint valójában nem is létezett – maga *Mao* minősítette veszélyes ellenforradalmi csoportosulásnak, tehát aki kapcsolatban állt vele, az maga is ellenforradalmár volt.

A lázadó frakciók erre megbénultak, majd feloszlottak. 1967 végén a minisztérium irányítására létrejött a „Nagy Egység Bizottsága”, amelyben a konzervatív klikkek rendelkeztek a

legnagyobb befolyással. A bizottság *de facto* vezetője egy húszas éveinek végén járó nő, *Wang Hairong* (Vang Haj-zsung), *Mao Zedong* távoli rokona lett. A bizottság *Zhou Enlai* és *Mao* támogatását is élvezte.

1968 januárjában a minisztériumban kampány indult a „szélsőbaloldal megbíráására és az ellenséges elemek leleplezésére”. A kampány fő célpontjai természetesen a korábbi lázadók voltak. Hamarosan azonban ismét fordult a kocka, mert a Központi Kulturális Forradalmi Csoport tagjai attól félve, hogy a szélsőbal-ellenes kampány őket is eléri, ellentámadást indítottak, s márciustól a szélsőbal-ellenes kampányt felváltotta a „jobboldali elhajlók” elleni hadjárat.

1968 nyarán a jobboldal-ellenes kampány lassan kifulladt, mert az ország vezetése a „forradalmi bizottságok” létrehozásával lett elfoglalva, hogy ezáltal végleg helyreállítsa a rendet. Ezután egészen 1969 novemberéig viszonylagos béke honolt a külügyminisztériumban.

1969 novemberében az uralkodó politikának megfelelően a külügyminisztérium alkalmazottainak kétharmadát leküldték vidékre a „Május 7. Káderiskolákba”. Csupán a dolgozók egyharmada maradt Pekingben, hogy vigye az ügyeket. A külügyi apparátus tagjai számára létrehozott Május 7. Káderiskolák célja többek között az volt, hogy felderítsék, az alkalmazottak közül kik voltak ellenforradalmárok. A folyamatos vallatások és feljelentések során kiderült, hogy a minisztérium 2000 dolgozójából 1500 volt „május 16. elem” (*516 fenzi*), vagyis ellenforradalmár. Ez természetesen abszurd szám volt, ezért *Zhou Enlai* közbelépésére a „május 16. elemek” nagy részét visszaminősítették egy enyhébb kategóriába, 1972 októberében a Május 7. Káderiskolák nagy részét bezárták, a minisztérium személyzetét pedig visszarendelték Pekingbe. Ennek a lépésnek az is oka volt, hogy időközben gyökeresen megváltozott a külpolitikai helyzet: a KNK-t felvették az ENSZ-be, s sorra diplomáciai kapcsolatot létesített számos országgal. Minderre a KNK fizikailag képtelen lett volna, ha diplomatáinak kétharmada továbbra is a *Hunan* és *Jiangxi* (Csianghszi) tartománybeli káderiskolákban (vagyis átnevelőtáborokban) végez nehéz fizikai munkát.

d. 1972-1976

Bár a külügyminisztérium személyzetének nagy részét visszahelyezték Pekingbe, az intézményben továbbra sem honolt béke, egészen a kulturális forradalom végéig. Lin Biao halála (1971. szeptember) után *Zhou Enlai* befolyása jelentősen megnőtt a KNK-ban, ezt viszont a *Jiang Qing* (Csiang Csing) vezette szélsőbalos frakció nem nézte jó szemmel. A következő években hol *Zhou* indított kampányt *Jiang* hívei, a kulturális forradalom alatt hatalomra jutott szélsőbalosok ellen, hol pedig *Jiang Qing* kampányolt a kulturális forradalom alatt meghurcolt

veterán káderekkel szemben – akiket a mérsékelt *Zhou* képviselt. A két frakció fölött ott egyensúlyozott *Mao*, s gondosan ügyelt arra, hogy egyik oldal se erősödhesse meg túlságosan: amikor a felesége, *Jiang Qing* tört fel, *Mao* őt bírálta meg, amikor pedig *Zhou* miniszterelnök tett szert nagyobb befolyásra, akkor ellene indított hadjáratot.

Mivel *Zhou Enlai*t szoros szálak fűzték a külügyminisztériumhoz, az általa, illetve az ellene indított mozgalmak mind erősen éreztették hatásukat az intézményben, s hol a hozzá hű „konzervatívok”, hol pedig az őt támadó „baloldaliak” kerültek fölénybe a minisztérium irányításában. Végül, 1974-ben a *Wang Hairong* és *Tang Wensheng* (Tang Ven-seng, angolos nevén Nancy Tang, *Mao* gyakori angol tolmácsa) vezette „kisasszonyok frakciója”^x vette át a minisztérium irányítását, amely – személyes okokból – szemben állt *Zhou*-val. Ezután egészen 1976-ban bekövetkezett haláláig *Zhou*-nak csak mérsékelt befolyása volt a minisztérium munkájára. A „kisasszonyok frakciójának” hatalmát a minisztériumban csak a „négyek bandájának” 1976-os letartóztatása után döntötték meg, s miután a „négyek bandája” elleni kampány véget ért, a minisztériumban is helyreállt a béke.

e. A külügyminisztériumban történtek hatása a KNK külpolitikájára

A fentiekből látható, hogy 1966 és 1976 között a kínai külügyminisztérium működése hol teljesen megbénult, hol pedig erősen akadályozva volt. Bár a KNK külügyminisztériuma nem volt olyan fontos politikaalakító tényező, mint más országok hasonló intézményei, a benne dúló kampányok mégis hatással voltak a külpolitikára. A kulturális forradalom első éveiben a külügyi rendszer nem működött, a központi politika végrehajthatatlan volt, s a kínai követségek hazájuk képviselete helyett belső harcokkal voltak elfoglalva. Ez nagyban hozzájárult Kína még teljesebb elszigetelődéséhez. Az 1970-es évek elején a nemzetközi helyzet változásával a KNK-nak szüksége lett egy jól működő diplomataapparátusra, ám megfelelő számú képzett diplomatát még a külügyminisztérium korábban meghurcolt alkalmazottainak visszahozatalával sem tudott munkába állítani. Ez nagyban lassította a kapcsolatok kiépítését más országokkal, s emellett a KNK az ENSZ-be való felvétele után még évekig képtelen volt az ENSZ-hez tartozó szervezetek többségébe saját képviselőt küldeni.

IV. A KNK külpolitikája a kulturális forradalom alatt

A kulturális forradalom kezdetén Kína elszigetelt helyzetben volt. Kapcsolata volt „nagy testvérével”, a Szovjetunióval (és a szovjet csatlósállamokkal) 1957 óta folyamatosan romlott, az USA-val és Japánnal Kína gyakorlatilag nem érintkezett, Nagy-Britannia csak ügyvivői hivatalt

tartott fenn Pekingben, s a világ országainak többsége a Kínai Köztársaság (KK, *Taiwan*) kormányát ismerte el Kína legitim képviselőjének. A kulturális forradalom kezdetével Kína még jobban elszigetelődött, hogy aztán később kitörjön elszigeteltségéből és az 1970-es évek elejétől fokozatosan bekapcsolódjék a világ vérkeringésébe.

a. Kínai-szovjet kapcsolatok

A már amúgy is feszült kínai-szovjet kapcsolatokat a kulturális forradalom tovább terhelte. 1966 augusztusától kezdve a kínai pártvezetés a szovjeteket egyre fokozottabban vádolta „modern revizionizmussal” és a forradalom ügyének elárulásával. Ugyanettől az időtől kezdve a vörösgárdisták rendszeresen tüntettek a pekingi szovjet nagykövetség előtt, s a követség utcáját átnevezték „antirevizionista utcává”. 1967. január 25-én a moszkvai Vörös téren 69 kínai diák *Mao*-idézeteket szavalva szovjetellenes demonstrációt tartott, amelyet a szovjet hatóságok erőszakkal feloszlattak. A kínai vezetés támogatásáról biztosította a megvert diákokat, a szovjeteket pedig rendkívül éles hangnemben elítélte. Ezután Kínán általános szovjetellenes hisztéria lett úrrá. Naponta milliós tüntetéseket rendeztek a „mocsos revizionista disznók” ellen, amelyeket a szovjetek tovább tüzeltek a moszkvai kínai képviselet vadonatúj vitrinjeinek megrongálásával, s több kínai diplomata bántalmazásával. A tüntetések egy részén a legmagasabb szintű kínai vezetők (*Zhou Enlai*, *Chen Boda* – *Csen Po-ta*) is részt vettek. A következő másfél év tiltakozó jegyzékek váltásával, tüntetésekkel s egymás kölcsönös sértegetésével telt. A kínaiak legsúlyosabb vádjai szerint a modern revizionista Szovjetunió világhuralomra tört, s még Kínát is el akarta foglalni. Ezen félelmüket csak megerősítette az 1968. augusztusi csehszlovákiai bevonulás, amelyet – az 1956-os magyarországi invázióval ellentétben – élesen elítéltek^{xi}. Időközben a kínai-szovjet határon megszaporodtak a határincidensek.

A kínai statisztikák szerint 1964 októbere és 1969 márciusa között összesen 4189 incidens történt a kínai-szovjet határon. 1967-68-ban mind a kínaiak, mind a szovjetek sűrítették őrzárataikat a határ térségében, ami miatt megszaporodtak az összetűzések, míg végül 1969. március 2-án és 15-én fegyveres harc tört ki a kínai és a szovjet csapatok között a *Zhenbao*- (*Csenpao*, orosz nevén: *Damanszkij*-) sziget körül. A történekről a két fél különböző magyarázatokat adott ki, de az biztos, hogy több tucat kínai, illetve szovjet határőr vesztette életét a harcokban. A következő napokban újabb milliós tömegtüntetések kezdődtek Kína-szerte, s 1969 nyarán egész Kínát háborús készültségbe helyezték, miközben a határon újabb összecsapások törtek ki. A két ország a háború szélére sodródott.

Máig eldöntetlen kérdés, hogy ki provokálta ki az összetűzéseket: a szovjetek szerint a kínaiak, a kínaiak szerint pedig a szovjetek. Az elemzők többsége a szovjetekkel egyetértve azt

valószínűsíti, hogy a konfliktusokat a fanatikus kínaiak robbantották ki. Ez könnyen hihető válasz, de meg kell említeni egy – Kissinger egyik munkájában napvilágra került – tény, amely a kínai verziót látszik erősíteni: az amerikai hírszerzés információi szerint a kínai-szovjet határincidensek mindig a szovjet utánpótlási bázisok közelében, de a kínai bázisoktól távol törtek ki. Emellett az amerikai vezetés legnagyobb meglepetésére a szovjetek azonnal tájékoztatták őket a történetekről (ez az akkori hidegháborús helyzetben egyedülálló lépés volt), s igyekeztek megtudni, mit szólna az USA a kínai-szovjet konfliktus eszkalációjához^{xii}. Felmerülhet tehát annak a gyanúja, hogy a határincidenseket a szovjetek provokálták ki, az egy esetleges szovjet-kínai háborúra való külföldi válaszlépések felmérése céljából. A Nixon-kormányzat komolyan vette ezt a lehetőséget, és attól tartva, hogy a szovjetek esetleg megtámadják Kínát és egy szovjet-barát bábkormányt juttatnak benne hatalomra, igyekeztek megindítani a közeledést Kínához.

A határincidensek után a szovjetek többször is azzal az ajánlattal fordultak a kínai félhez, hogy kezdjenek tárgyalásokat a határviták rendezésére. A kínai vezetés ezt elutasította, mondván, hogy a szovjetek csak félre akarják őket vezetni az ajánlatukkal, s titokban már nukleáris csapásra készülnek Kína ellen. Amikor 1969 szeptemberében meghalt Ho Si Minh, a KNK-nak illett egy delegációt küldenie a gyászszertartásra. A kínai vezetők azonban el akarták kerülni, hogy Hanoiban esetleg tárgyalniuk kelljen a szovjet delegációval, ezért *Zhou Enlai* szeptember 4-én – a többi küldöttség megérkezése előtt – utazott a vietnami fővárosba, s még aznap hazatért. A szovjet delegációt vezető Koszigin miniszterelnök azonban a gyászszertartás után jelezte, hogy mindenképpen Pekingbe szeretne utazni. *Mao* utasítására végül *Zhou Enlai* fogadta őt a pekingi repülőtéren (!), ahol sikerült abban megegyezniük, hogy tárgyalásokat kezdenek a vitatott területekről. Ezután a feszültség a két ország között valamelyest enyhült, bár *Mao* meg volt róla győződve, hogy a szovjetek a tárgyalásokkal csak leplezni akarják igazi szándékaikat. Ezért azután 1969-től 1971-ig nagyszabású építkezések folytak Kína-szerte: megerősítették az ún. „harmadik vonalat”, vagyis a belső, legkevésbé veszélyeztetett területeket, ahová fegyvergyárakat, nehézipart telepítettek, hogy háború esetén hátországgként szolgálhassanak. 1969 szeptemberének végén a légierőt első fokú készenlétségbe helyezték, az ország vezetőit pedig különböző városokban szállásolták el. Ezzel egy időben a városi lakosság jelentős részét kitelepítették vidékre. (A külügyminisztérium kétezer alkalmazottjából 300-400 maradhatott Pekingben.) 1969 októberére az egész országot harckészenlétségbe helyezték. 1969. október 20-án megkezdődtek a kínai-szovjet határtárgyalások, s mivel az ekkorra várt szovjet támadás elmaradt, a kínaiak a következő hónapokban fokozatosan megszüntették a készenlétséget. A tárgyalások első fordulója december 14-ig tartott, de a két fél nem jutott kompromisszumra. 1970. január 2-án újrakezdődtek a megbeszélések, de ezek megint nem vezettek eredményre^{xiii}. A későbbiekben a

szovjetek többször is tettek olyan javaslatot, miszerint a felek legalább azt ígérjék meg, hogy nem használnak fegyvert egymás ellen, de *Zhou Enlai* ezt visszautasította, mondván, hogy a két ország között még érvényben van a barátsági, szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény. A tárgyalások egészen 1979 decemberéig folytak minden eredmény nélkül, amikor is a kínaiak az afganisztáni invázió miatt megszakították őket. (A vitás kérdéseket végül 1997-ben rendezték.)

A kínai-szovjet viszony tehát a kulturális forradalom végéig, illetve annál tovább is rendkívül feszült maradt. Ezt még az is fokozta, hogy Kína látványosan közeledni kezdett a szocialista tábor ősellenségéhez, az Amerikai Egyesült Államokhoz.

c. Kínai-amerikai kapcsolatok

A KNK viszonya az Egyesült Államokkal már 1949-től kezdve igen rossz volt. Az USA nem ismerte el a KNK-t, helyette *Taiwan*-t támogatta, Kína a legfőbb ellenségének tartotta az amerikai kormányzatot, a kínai sajtó pedig folyamatos kampányt folytatott az USA ellen. Miután az USA bekapcsolódott a vietnami háborúba, 1964-ben pedig aláírt egy védelmi szerződést *Taiwan*-nal, a két ország viszonya még inkább megromlott. A kulturális forradalom kezdetén Kína nem tartott fenn hivatalos kapcsolatot az USA-val.

A kulturális forradalom kezdeti időszakában a kínai sajtó és a tüntetők egyszerre szidalmazták a szovjet revizionizmust és az amerikai imperializmust. Amikor azonban a sűrűsödő határincidensek következtében a szovjetek egyre több csapatot vontak össze Kína határán, a kínai vezetésnek felül kellett vizsgálnia eddigi politikáját. Az ellenséges – vagy ellenségesnek tartott – Japán, Szovjetunió és India által közrefogott Kína az ősi tanácsot követte: „Hadakozz a közeli államokkal, barátokozz a távoliakkal!” Mivel a Szovjetuniót pillanatnyilag veszélyesebbnek tartotta, mint az USA-t, az ideológiai különbségeket félretéve puhatolózó lépéseket tett ez utóbbi felé.

A Nixon-kormányzat, amely tartott attól, hogy a szovjetek elfoglalják Kínát, s így a világ legerősebb, valamint a legnépesebb országa egyesülve támadhat az USA-ra, szintén szorgalmazni kezdte a közeledést Kínához. Így a két ország – egyelőre egymástól függetlenül – elkezdett különféle gesztusokat tenni egymás felé.

Az első ilyen gesztusra akkor került sor, amikor 1969. július 15-én a *guangdong*-i (Kuangtung) hatóságok elfogtak két amerikait, akik Hongkongból kínai vizekre vitorláztak. Az ügyet egyenesen *Zhou Enlai*-nak jelentették, aki sürgős értekezletet hívott össze a külügyminisztériumba a teendőik tisztázására. Végül úgy döntöttek, hogy a két amerikait elengedik. Ugyanebben az időben az amerikai kormányzat fokozatosan enyhítette a Kínát sújtó

gazdasági szankciókat, Nixon pedig egy beszédében kijelentette, hogy az ideológiai különbségek ellenére szeretné normalizálni a kapcsolatokat a KNK-val. Emellett szóba került az amerikaiak kivonása Vietnamból, és Nixon – Románián és Pakisztánon keresztül – értesítette a kínaiakat arról, hogy nem támogatja a kollektív ázsiai biztonsági rendszer létrehozására irányuló szovjet javaslatot, illetve nem törekszik Kína elszigetelésére. 1969 novemberében azt is bejelentették, hogy többet nem járőröznek amerikai hadihajók a *Taiwani*-szorosban. *Zhou Enlai* válaszként szabadon bocsátott még két kémkedéssel vádolt amerikaiat.

Először 1969. december 3-án történt kísérlet a közvetlen kapcsolatok felvételére^{xiv}. Varsóban, ahol a kulturális forradalom előtt a kínai és az amerikai nagykövet rendszeresen folytatott megbeszéléseket – ez volt a két nagyhatalom között az egyetlen érintkezési csatorna –, egy fogadás alkalmával az amerikai nagykövet igyekezett beszédbe elegyedni a kínai ügyvivővel. Az ügyvivő azonban amikor meglátta, hogy az amerikai nagykövet közeledik felé, szó szerint menekülésbe fogott, s az amerikai nagykövetnek egy sarokba kellett beszorítania a tolmácsát, hogy megüzenhesse neki: szeretnék felújítani az amerikai-kínai nagyköveti tárgyalásokat. A kínai ügyvivő jelentette az ügyet *Zhou Enlai*-nak, aki utasította őt, hogy hívja meg az amerikai nagykövetet „egy kis csevegésre”. Nemsokára (1970. február 20-án) megtartották az első megbeszélést, s utána még egyet, de a következőt a kínaiak lemondták az amerikaiak kambodzsai beavatkozása miatt. Ennek ellenére a kínaiak folytatták a közeledést, s az 1970. október 1-jei ünnepekre *Mao* meghívta az amerikai újságírót, Edgar Snow-t maga mellé a *Tiananmen*-re (Tienanmen). A másnapi *Renmin Ribao* (Zsenmin Zsipao) címlapját maga *Zhou Enlai* szerkesztette, s nagy részét *Mao* és Snow közös fényképe töltötte ki. Ugyanebben a hónapban Nixon egy interjúban kijelentette, hogy halála előtt mindenképpen szeretne ellátogatni Kínába. Novemberben *Yahya Khan* pakisztáni elnökön keresztül Nixon üzenetet küldött *Zhou Enlai*-nak, amely szerint szeretne egy magas rangú küldöttet Pekingbe küldeni. *Zhou* azt üzenete vissza, hogy ha az amerikaiak hajlandók tárgyalni csapataik *Taiwan*-ból történő kivonásáról, akkor szívesen látják az amerikai küldöttet, sőt, magát Nixon elnököt is. December 28-án *Mao* ötórás interjút adott Edgar Snow-nak, amelyben kijelentette, hogy a varsói nagyköveti tárgyalások helyett szívesebben beszélne Nixonnal személyesen.

1971 áprilisában a nagoyai asztalitenisz világbajnokságon az amerikai csapat a kínai csapat tudomására hozta, hogy a verseny után szeretne Kínába látogatni. A kínai pingpongozók ezt jelentették Pekingnek, ahol *Zhou Enlai* maga kezdett foglalkozni az üggyel. *Zhou* ellenezte az amerikaiak meghívását, de túl jelentősnek találva a kérdést, *Mao* véleményét is kikérte. *Mao* először egyetértett *Zhou Enlai*-jal, de később meggondolta magát, és meghívta az amerikai pingpongozókat^{xv}. Ezzel kezdődött a „pingpong-diplomácia”. Nemsokára a felek több hasonló

gesztust tettek, s végül, 1971 július 9-én – pakisztáni közvetítéssel – sor kerülhetett Kissinger első kínai útjára.

Kissingert *Zhou Enlai* fogadta, s a tárgyalások igen barátságos hangnemben zajlottak. Mindkét fél igyekezett a különbségek helyett az érdekezonságokat hangsúlyozni, és Kissinger ígéretet tett az amerikai csapatok *Taiwan*-ból történő kivonására az indokínai háború befejeződése után, valamint arra, hogy az USA *Taiwan*-t elismeri Kína részeként. A tárgyalások egyik legfontosabb témája Nixon elnök meghívása volt, a legélesebb nézeteltérések is ezzel kapcsolatban alakultak ki. Kína korábban már kijelentette, hogy kész fogadni Nixont, Nixon pedig azt, hogy mindenképpen szeretne ellátogatni Kínába, de az amerikai elnök kínai meghívásáról szóló közös nyilatkozat megszövegezésekor kiderült: a két fél eltérőképpen vélekedik arról, ki kezdeményezte a látogatást. Az eredeti kínai szövegtervezet szerint ugyanis Nixon kérte a kínaiakat, hogy Kínába utazhasson, de a Kissinger vezette delegáció ezt nem volt hajlandó elfogadni. Végül is *Mao* döntött az ügyben, aki a problémáról értesülve elrendelte: a végleges változatban az álljon, hogy a két fél közösen kezdeményezte Nixon látogatását. Ezt a szöveget az amerikaiak is elfogadták, s 1971. július 15-én a közleményt mindkét országban nyilvánosságra hozták.

A közlemény megdöbbenetete a világot, s nem kis részben Nixon kínai útja hírének volt köszönhető, hogy 1971. október 25-én a Kínai Népköztársaságot felvették az ENSZ-be. A legnagyobb megdöbbenéssel maguk a kínaiak fogadták a hírt: a több mint két évtizedes USA-ellenes sajtókampány és a kulturális forradalom hisztériája után a kínai népet – és a legmagasabb szintű vezetők kivételével a pártvezetést is – váratlanul érte a bejelentés. Hogy a fordulat élet tompítsák, a vezetők a nyilvánosság előtt tovább folytatták az USA-ellenes propaganda-hadjáratot, és – a közös közleménnyel ellentétben – azt állították, hogy Nixon kezdeményezte a látogatást – akárcsak egy barbár uralkodó, aki el akar jönni a kínai fővárosba leróni hódolatát és adóját. *Zhou Enlai* erről a kérdéstről egy beszédében még durvábban fogalmazott, mint a kínai sajtó: Nixont „erkölcstelen nőhöz” hasonlította, aki „kicsinosítja magát, és az ajtóhoz jön felajánlkozni” („*shuzhuang daban, songshang menlai*”)^{xvi}. A belső propaganda ellenére a Nixon-látogatás előkészületei tovább folytak, s 1971 októberében Kissinger másodszor is Kínába látogatott, hogy megbeszélje a Nixon látogatása után aláírandó közös közlemény (amely később a *Shanghai Kommuniké* címet viselte) szövegezését. *Mao Zedong* kívánságára végül a nemzetközi gyakorlatban szokatlan módon a közlemény pontokba szedve felsorolta azokat a kérdéseket, amelyekben a felek egyetértettek, illetve azokat, amelyekben ellentétes volt az álláspontjuk (ez utóbbi csoportba főleg *Taiwan*, Japán, Korea és Dél-Ázsia problémája tartozott).

Nixon 1972. február 21-én érkezett Pekingbe, ahol *Mao* még aznap fogadta. A két vezető barátságos megbeszélést folytatott, biztosították egymást békés szándékaikról, s arról, hogy

mindketten ellenzik a szovjetek ázsiai terjeszkedését. 1972. február 28-án *Zhou Enlai* és Nixon aláírta a *Shanghai Kommunikét*, amely megszabta a kínai-amerikai kapcsolatok fejlődésének útját a következő évtizedre. A kommunikében lényegében az állt, hogy mindkét fél igyekszik csökkenteni a feszültséget az ázsiai térségben, törekszik a kétoldalú kapcsolatok normalizálására, s egyikük sem kíván hegemon szerephez jutni Ázsiában.

1973 februárjában a KNK és az USA újabb közös közleményt adott ki, amely szerint a két ország „együttesen ellenáll bármely ország világszertei törekvéseinek” – ez egyértelműen a szovjet törekvésekre utalt. Ezzel a két nagyhatalom *de facto* szövetségessé vált. Ugyanebben az évben a KNK képviseleti irodát nyitott Washingtonban, az USA pedig Pekingben, és ezt követően Kissinger nagyjából évente kétszer Kínába utazott.

1973 novemberétől a két ország közeledése valamelyest lelassult. Ennek főleg a kínai belpolitikai feszültség volt az oka: *Zhou Enlai* ellen, aki az amerikaiakkal való tárgyalásokat vezette, *Jiang Qing* (Csiang Csing, *Mao* felesége) és a szélsőbalos frakció meg-megújuló támadásokat indított, amelyekre az egyik ürügy éppen *Zhou* USA-barát politikája volt. Ilyen körülmények között a közeledés nemigen folytatódhatott, s a két ország csak jóval a kulturális forradalom után, 1979-ben vette fel a diplomáciai kapcsolatot.

d. Kínai-japán kapcsolatok

A II. világháború után – leginkább biztonsági okokból – a kínaiak nagy figyelmet szenteltek Japánnak és a kínai-japán kapcsolatoknak. Bár Japán a Kínai Köztársaságot (KK) ismerte el, s ezzel tartott fenn diplomáciai kapcsolatot (emellett 1952-ben *Taiwan*-nal kötött japán-kínai békeszerződést), a KNK igyekezett fejleszteni a japán nem-kormányzati szervezetekkel (NGO) való kapcsolatokat. Ez a kínai törekvés 1960 után – amikor is a szovjetek hazahívták szakértőiket a KNK-ból – tovább erősödött, hiszen az egyetlen ország, ahonnan technikai segítséget remélhettek, Japán volt. Japánnak szintén érdekében állt a viszony normalizálása, így a hatvanas évek elején több magas rangú japán politikus is Kínába látogatott, 1964-ben pedig a két ország kereskedelmi képviseletet nyitott egymás fővárosában.

1965-ben azonban, amikor *Eisako Sato* lett a japán miniszterelnök, a kínai sajtó durva kampányt kezdett a japán kormány ellen, azzal vádolva azt, hogy fel kívánja élesíteni a japán militarizmust, összejátszik a Szovjetunióval, és még az elődeinél is hűségesebben követi az imperialista amerikai irányvonalat. A kampány 1966-ban, a kulturális forradalom kitörésével tovább élesedett, amire a japánok ugyanilyen éles hangnemben válaszoltak, így a két ország kapcsolata mélypontra jutott. Ugyanekkor a KKP propaganda-hadjáratot indított a Japán Kommunista Párt (JKP) ellen is, amely szerinte elárulta a kommunizmus ügyét és csatlakozott a

revizionista szovjet vonalhoz. (A valóságban a JKP is revizionistának bélyegezte az SZKP-t, de nem volt hajlandó nyíltan elkötelezni magát a KKP politikája mellett sem, s ez a kulturális forradalom idején elég ok volt arra, hogy a kínai sajtó offenzívát indítson ellene.)

A megromlott kínai-japán kapcsolatokban csak az 1970-es évek elején következett be áttörés. Az USA váratlan és egyoldalú közeledése a KNK-hoz sokkolta a japán vezetést, amely eddig két évtizeden át az amerikaiak kívánságai szerint alakította Kína-politikáját, s az is meglepetésként hatott Japánra, hogy 1971 októberében a KNK-t felvették az ENSZ-be, *Taiwan*-t – Japán egyik fontos szövetségesét és kereskedelmi partnerét – pedig kizárták onnan. Mindez a japán kormányzatot gyors reagálásra készítette, s 1971 decemberében a kereskedelmi képviselőkön keresztül tárgyalások indultak a diplomáciai kapcsolatok felvételéről. A KNK fő követelése az volt, hogy Japán *Taiwan* helyett a KNK kormányát ismerje el a kínai nép egyetlen és kizárólagos képviselőjének.

Kakuei Tanaka, az új japán kormányfő 1972. szeptember 25-től 30-ig hivatalos látogatásra Pekingbe utazott, ahol fő tárgyalópartnere *Zhou Enlai* volt. A tárgyalások célja a diplomáciai kapcsolat felvétele és a kétoldalú viszony normalizálása volt. A fő nézetkülönbségek a következő kérdésekről alakultak ki: a japán-amerikai biztonsági együttműködés; *Taiwan* kérdése; a japánok által a kínai nép ellen elkövetett múltbeli atrocitások. A japán küldöttség nehéz helyzetben volt, hiszen Japán fő szövetségese, az Egyesült Államok a háta mögött már rendezni kezdte kapcsolatát a KNK-val, s ha Japán nem akart elszigetelve maradni a három nagyhatalom között, neki is közelednie kellett Kínához, akár kompromisszumok árán is. Tanaka és *Zhou* tárgyalásai négy napon át folytak, s végül Tanaka a legfontosabb kérdésben engedett: beleegyezett, hogy Japán a KK helyett a KNK kormányát ismerje el Kína képviselőjének, s hogy a szeptember 29-én kiadott közös közleménybe bevegyék a Shanghai Kommüniké azon passzusát, amely szerint az aláíró felek elleneznek minden, ázsiai egyeduralomra való törekvést. (Ezzel a szovjet-ellenes „egységfrontba” Kína bevonta Japánt is.) Ami a japánok által elkövetett atrocitásokat illeti, Tanaka szintén engedett: a tárgyalások elején egy fogadáson még ezt mondta: „Abban az időben [a II. világháború alatt] országunk súlyos gondokat okozott a kínai népnek, amiért ismét mélyreható önvizsgálatot tartunk.”^{xvii} Ezt a kijelentést *Zhou Enlai* másnap így kommentálta: „Az, hogy »gondokat okoztak«, legfeljebb egy hölgynek lenne megfelelő bocsánatkérés, akinek összekoszolták a szoknyáját.” A kínai fél tehát nem fogadta el Tanaka szavait, s végül is Tanaka beleegyezett, hogy a közös nyilatkozat szövegében ez álljon: „A japán fél teljesen tudatában van annak, hogy Japán a háború által óriási károkat okozott a kínai népnek, amiért mélységes szégyent érez.” Egyedül a japán-amerikai kapcsolatok kérdésében nem kényszerült Tanaka meghátrálni: míg korábban a japán-amerikai biztonsági együttműködést Kína

ellene irányuló fenyegetésként értékelte, most közölték Tanakával, hogy a kérdést Japán és az USA ügyének tekintik, amihez Kínának nincs köze.

Tanaka látogatása és a kínai-japán diplomáciai kapcsolat felvétele után a kétoldalú kapcsolatok valamelyest megélénkültek. Ennek ellenére a viszony nem vált zökkenőmentessé, különböző részletproblémák – légi közlekedés, halászat, szovjet-kérdés – továbbra is terhelték a viszonyt, s még ma is sok nézeteltérés van a két ország között, különösen a múltbeli kínai-ellenes japán bűnök értékelésének kérdésében (ld. pl. a *Jiang Zemin* [Csiang Cö-min] elnök 1998. decemberi japán útján történetek).

e. Kínai-vietnami kapcsolatok

Kína a kezdetektől fogva támogatta Vietnam függetlenségét, s miután az megvalósult, a Vietnami Kommunista Pártot (VKP). Az amerikaiak indokínai jelenlétének növekedésével párhuzamosan a kínai vezetők egyre harciasabb nyilatkozatokat tettek arra vonatkozólag, hogy Kína kész minden segítséget megadni a térség kommunista erőinek az amerikai imperializmus elleni harcban, s még a kínai-amerikai háború lehetősége sem tántoríthatja el ezen szándékától. „Ami önöknek fontos, az nekünk is fontos – mondta *Mao Zedong* a vietnami vezérkari főnöknek 1964 júniusában. – Hazáinknak feltétel nélkül együtt kell működniük az ellenség elleni harcban!”^{xviii} Ekkoriban *Liu Shaoqi* és *Zhou Enlai* is számos hasonló kijelentést tett a vietnami helyzetre vonatkozóan. Egy 1965 áprilisában aláírt szerződés alapján Kína 320.000 katonát küldött Vietnamba, akik a technikai képzettséget igénylő feladatokat látták el (rakéták kezelése, vasútépítés stb.) A következő években is hasonló nagyságrendű segítség érkezett Kínából Vietnamba. A kulturális forradalom kitörése nem befolyásolta jelentősen a KKP és a VKP közötti kapcsolatokat, még 1967-ben is 170.000 kínai katona tevékenykedett Kína déli szomszédjának területén.

Ugyanekkor azonban 1967-68-ban a két ország kezdett egy bizonyos mértékben elhidegülni egymástól. Ennek főleg külpolitikai okai voltak. Egyrészt, a kínai-amerikai háború valós veszéllyé vált: amerikai repülőgépek gyakran megsértették Kína légtérét, s az amerikaiak semmi jelét nem mutatták annak, hogy ki akarnának vonulni Vietnamból. A Szovjetunió által is fenyegetett KNK nem akarta megkockáztatni, hogy a két „szuperhatalom” egyszerre rátámadjon, ezért valamelyest csökkentette mind a VKP-nak juttatott segélyek mennyiségét, mind pedig saját USA-ellenes retorikájának élet. Másrészt pedig Vietnam a 60-as évek közepétől fejleszteni kezdte kapcsolatait a Szovjetunióval, s a kínai-szovjet vitában semleges álláspontot foglalt el – aminek következtében a szovjetektől is jelentős segítséget kapott. Ez nagyban terhelt a szovjet-ellenes hisztériában égő kínai vezetés és a VKP közötti viszonyt. Emellett a kulturális forradalom

előrehaladtával a KNK gazdasága egyre nagyobb válságba jutott, ami megnehezítette a Vietnammal történő segítségnyújtást, ráadásul a szabadon tomboló vörösgárdisták és egyéb lázadó csoportok gyakran kifosztották a közlekedési rendszer kaotikus állapota miatt a dél-kínai vasútállomásokon veszteglő fegyverszállító vagonokat. Mindezek miatt tehát csökkent a vietnami kommunistáknak juttatott kínai segítség, de még így is jelentős maradt: az 1950-es évek eleje és az 1970-es évek vége között a KNK összesen 20 milliárd USA dollár értékben küldött segítséget Vietnammal (ez tartalmazott többek között kétmillió katona felfegyverzéséhez szükséges fegyverzetet, 35 ezer teherautót, négy milliárd tonna gabonát stb.)

A kínai-amerikai közeledés idején a Vietnammal juttatott kínai segítség tovább csökkent, s 1975-ben szinte teljesen meg is szűnt. Ugyanekkor a szovjetek egyre barátságosabb kapcsolatokat építettek ki Vietnammal, ami miatt Kína még jobban elhidegült déli szomszédjától. Amikor 1976-ban Vietnam offenzíven terjeszkedni kezdett Indokínában, a kínai-vietnami viszony mélypontra süllyedt, s három évvel később az ellentétek egész a háborúskodásig fajultak.

f. Kína kapcsolata egyéb fontosabb országokkal

A kulturális forradalom kitörésekor a KNK mintegy negyven országgal tartott fenn diplomáciai kapcsolatot. 1966 májusát követően ezek közül körülbelül harminccal támadt valamiféle nézeteltérése, amit leginkább az okozott, hogy a Pekingben hatalomra jutott szélsőbalos csoportok a kínai külpolitika fő céljának a *mao*-i eszmék terjesztését tették meg – kiprovokálva ezzel számos ország ellenkezését.

Nagy-Britanniával – amely ha követséget nem is, de ügyvivői hivatalát tartott fenn Pekingben – a nézeteltérések fő tárgya Hongkong volt. A brit koronagyarmaton 1967. május 1-jén egy művirágygyár sztrájkoló munkásai összecsaptak a rendőrséggel, ami a KNK vezetéséből heves tiltakozást váltott ki. A következő napokban Kínában többszáz ezres tömegtüntetéseket szerveztek, amelyeken kiálltak a sztrájkoló hongkongi munkások ellen, és elítélték a „reakciós brit imperializmust”. Hongkongban 1967 egész nyarán – a szélsőbalos pekingi vezetők uszításának hatására – folytatódtak a tüntetések, sztrájkok, demonstrációk, amelyekre a brit vezetés kemény lépésekkel reagált. *Zhou Enlai*, aki igyekezett elejét venni a helyzet további elmérgesedésének, nyomás alá került: a pekingi szélsőbalosok mindenképpen anyagi támogatást akartak nyújtani az ő utasításait követő baloldali hongkongi szakszervezeteknek, de ő nem akart ezzel is kockáztatni egy esetleges súlyos brit-kínai konfliktust. *Zhou*-nak végül sikerült megakadályoznia, hogy a hongkongi maoisták a sajtóhadjáraton kívül más segítséget is kapjanak, de augusztus 20-án aláírt egy ultimátumot, amelyben a KNK 19 Hongkongban letartóztatott újságíró szabadon bocsátását és három Peking-párti újság megjelenésének engedélyezését

követelte két napon belül^{xix}. A britek, akik tudták, hogy Kína nem mer fegyveres támadást indítani Hongkong ellen, nem hagyták magukat zsarolni. Augusztus 22-én az ultimátum lejárta előtt néhány órával vörösgárdisták és egyéb lázadó klikkek hívei kezdtek gyülekezni a pekingi brit ügyvivői hivatal előtt. Amikor lejárt az ultimátum, az épületet megrohamozták és porig égették. Mind *Mao*, mind *Zhou Enlai* elítélte az incidenst, bár a sajtó tovább folytatta a brit-ellenes kampányt. *Zhou* csak 1967 szeptemberében, a belpolitikai helyzet újabb fordulata után kezdte normalizálni a kínai-brit kapcsolatot, ami egyes szélsőbaloldali vezetők letartóztatása és a szélsőbalos elhajlás hivatalos elítélése után az év végére sikerült is neki. Ezután komoly incidens nem történt Hongkongban, s a kínai-brit kapcsolatok – különösen az 1971-es külpolitikai fordulat után – gyors fejlődésnek indulhattak.

A hongkongihoz hasonló incidensek történtek Macaun, a portugál gyarmaton is, ahol is a helyi maoisták összetűztek a hatóságokkal. 1967. január 29-én a gyarmat portugál kormányzója arra kényszerült, hogy a tényleges hatalmat átadja a macaui maoista csoportosulásoknak.

1967 januárjától a KNK viszonya Franciaországgal is megromlott, ekkor ugyanis Párizsban kínai diákok tüntetni kezdtek a szovjet nagykövetség előtt, de demonstrációjukat a francia rendőrség feloszlatta. A kínai vezetés hevesen tiltakozott a francia szervek viselkedése ellen, s amikor februárban valaki betörte Kína párizsi nagykövetségének propagandavitrinjét és széttépte a benne található *Mao*-képeket, Pekingben hatalmas tüntetést rendeztek a francia nagykövetség előtt. Ezután a kínai-francia kapcsolatok tovább romlottak, s a kínai sajtó – amely eddig viszonylag barátságos hangnemben írt Franciaországról – hosszú, durva hadjáratot indított a párizsi vezetés ellen.

A kínai-indonéz kapcsolatok már 1965-től, az indonéz kommunisták sikertelen puccskísérlete, Suharto hatalomra jutása után romlani kezdtek, mivel az Indonéziában élő kínaiakat súlyos atrocitások érték. 1967 januárja után – amikor is az indonéz szervek egy, a KNK követségére küldött meghívó címzésére „Kínai Népköztársaság” helyett „Kínai Köztársaságot” írtak – a kínai vezetés és sajtó kemény hangvételű propaganda-hadjáratot indított az indonéz „fasiszta hordák” uralma ellen. Az éles támadásra az indonéz rezsim támadással válaszolt, április 22-23-án a KNK jakartai nagykövetségét rendőrökkel és katonákkal vetették körül, akik összecsaptak a követség személyzetével. Április 24-én azután *Yao Dengshan* ügyvivőt és *Xu Ren* konzult nemkívánatos személynek nyilvánították és kiutasították az országból. 1967 októberében a két ország megszakította a diplomáciai kapcsolatot.

Indiával, csakúgy, mint Indonéziával, a KNK korábban baráti kapcsolatokat ápolt, amelyek az 1960-as évek elejétől kezdtek megromlani, főleg Tibet kérdése miatt. 1967 márciusában aztán durva sajtókampány indult India ellen is, ez tovább rontotta a kapcsolatokat, amelyek csak jóval később normalizálódtak.

A fentiekhez hasonlóan Kína viszonya még számos országgal megromlott: Nepállal egy összetört propagandavitrin, Mongóliával néhány szétépett *Mao*-kép, Ceylonnal egy rakomány megsemmisített *Mao*-könyv, Olaszországgal pedig a maoista propagandaanyagok terjesztésének tilalma okozta az elhidegülést.

Miután Kína belpolitikai helyzete 1967 ősztől kezdődően fokozatosan normalizálódott, a külpolitikai irányvonal is megváltozott. Miután *Mao* rádöbbsent, hogy Kína szinte teljesen elszigetelődött, maga kezdeményezte, hogy módosítsák a külpolitikát. Megtiltotta, hogy a kínai követségek *Mao*-kitűzőket és kis vörös könyveket osztogassanak, hogy *Mao*-idézeteket nyomtassanak a külföldre szánt segélyszállítmányok csomagolására, s hogy a külpolitikai iratok továbbra is az ő eszméinek terjesztését jelöljék meg a kínai külpolitika fő feladatának.

Ezzel lassan elindult egy enyhülési folyamat, amely végül – a már tárgyalt nagyhatalmi-politikai fordulat mellett – ahhoz vezetett, hogy a Kínai Népköztársaságot felvették az ENSZ-be, s ezzel bekapcsolódhatott a világ vérkeringésébe.

g. Kína felvétele az ENSZ-be

Az Egyesült Nemzetek Szervezetében 1971-ig Kínát a Kínai Köztársaság (*Taiwan*) képviselte, ami miatt Kína a 60-as évek elején azt is fontolgatta, hogy a harmadik világ országaival együtt egyfajta „ellen-ENSZ-et” alapít. Miután ez a terve meghiúsult, a KNK az 1960-as évek végén kampányt indított arra, hogy *Taiwan* helyett ő lehessen az ENSZ-ben Kína képviselője. A kulturális forradalom első éveinek fanatikus, elszigetelődéshez vezető külpolitikája után Kína nekilátott a világ többi országához fűződő kapcsolatainak rendezéséhez. Mivel a KNK csak olyan országgal volt hajlandó diplomáciai kapcsolatot létesíteni, amelyik nem tart fenn ilyet *Taiwan*-nal, azok az országok, amelyek rendezték viszonyukat a KNK-val, egyben az ENSZ-tagság kérdésében is mellé álltak. Az 1969-es tárgyalások után 1970-ben diplomáciai „nagyüzem” indult Pekingben: csak 1970 márciusa és decembere között tizenhat új országba küldtek kínai nagykövetet^{xx} (többek között Kanadába, Olaszországba, Chilébe), s ez a trend 1971-ben is folytatódott (pl. Nigéria, Kamerun, Ausztria stb.). Ennek a folyamatnak az eredményeként 1971 májusára az ENSZ-tagországok közül 62 ismerte el a KNK-t, 63 pedig a KK-t Kína képviselőjének.

Az ENSZ-ben először 1970 őszen terjesztettek be egy javaslatot a KNK felvételére és a KK kizárására, de mivel az USA és Japán indítványára a kérdést „fontos kérdésnek” (tehát egyszerű többséggel nem elfogadhatónak) nyilvánították, a javaslat – bár két szavazattal több igent, mint nemet kapott – elbukott. A KNK-val diplomáciai kapcsolatot létesítő országok számának növekedésével azonban az ENSZ-beli erőviszonyok is megváltoztak, s az időközben

bekövetkezett kínai-amerikai enyhülés hatására számos, korábban ingadozó ország is a KNK mellé állt. 1971 őszén Albánia, Algéria és 21 másik ország betejesztett egy javaslatot a KNK felvételére és a KK kizárására^{xxi}. A *Taiwant* támogató országok – az USA vezetésével – ekkor azt igyekeztek elérni, hogy a KNK felvétele mellett a KK is tagja maradjon az ENSZ-nek. Ennek érdekében megpróbálták *Taiwan* kizárását „fontos [kétharmados] kérdésnek” nyilvánítani, de ezt a javaslatot a közgyűlés elutasította, így sor kerülhetett az albán javaslatról történő szavazásra. 1971. október 25-én a közgyűlés 76 szavazattal 35 ellenében elfogadta javaslatot, így Kína képviselőjének helyét a KK helyett a KNK kapta meg (a *taiwan*-i küldöttség közvetlenül a szavazás előtt kivonult az ülésteremből).

A diplomáciai győzelem nagy ünneplést váltott ki Pekingben, s hamarosan ki is nevezték Kína ENSZ-képviselőit^{xxii}. Számos ENSZ-szervezetben azonban a külügyi káderhiánnyal küszködő KNK még hosszú ideig nem tudott részt venni.

V. Összefoglalás

A kulturális forradalom lényegében belpolitikai eseménysorozat volt. Első éveire a vörösgárdisták okozta káosz, a hátralévő időre pedig a pártvezetés soraiban dúló frakcióharcok voltak jellemzők. A két szakaszban a kínai külpolitika is különbözőképpen alakult, de meg kell jegyeznünk, hogy a külvilággal való kapcsolat mindvégig viszonylag jelentéktelen kérdés maradt a belső harcokkal és a belpolitikai helyzettel elfoglalt kínai vezetés számára. A KNK kormányzata ha odafigyelt is a többi országban történt eseményekre, s milliós tömegeket vont is be az „imperializmus”, a „modern revizionizmus”, a „szóciálimperializmus” stb. elleni „harcba”, ez általában belpolitikai célokat szolgált.

A befelé fordulás különösen jellemző volt a kulturális forradalom első két évére, amit az is bizonyít, hogy egy kivétellel az összes kínai nagykövetet hazahívták külföldről. Ebben az időben a követségeken maradt személyzet is inkább az otthon, nem pedig az állomáshelyén történő eseményeket figyelte, sőt, esetleg saját belső harcaival volt elfoglalva. A legfelsőbb vezetés pedig egymás kiirtásával, illetve később az ország szétesésének megakadályozásával törődött, nem jutott ideje következetes, világos külpolitikai irányvonal kialakítására.

A helyzet csak akkor változott valamelyest, amikor Kína elkezdte fenyegetve érezni magát egyrészt északról, a Szovjetuniótól, másrészt délről, a Vietnamban harcoló egyre jelentősebb amerikai haderőtől. A biztonsági problémák ráirányították a kínai vezetés figyelmét a külföldre, s így megindult a kiútkeresés az elszigeteltségből. Ezzel éppen egy időben a hatalomra került Nixon-adminisztráció is igyekezett megtalálni a módját annak, miként állíthatná vissza az egyensúlyi helyzetet az USA és az ekkoriban megerősödő Szovjetunió között. Így a kínai és az

amerikai szándékok egymásra találtak, s lehetővé vált az addig elképzelhetetlen kínai-amerikai közeledés, ami nagyban elősegítette Kína felvételét az ENSZ-be. Mindez azonban nem változtat azon, hogy a kínai vezetés a leginkább továbbra is a belső helyzettel volt elfoglalva^{xxiii}, a kulturális forradalom első szakaszához képest azzal a különbséggel, hogy most már igyekeztek a belpolitikát élesen elválasztani a külpolitikától, s nem engedni, hogy a napi politika beleszólhasson a külügyekbe.

Két tekintetben a kínai külpolitika a kulturális forradalom alatt mindvégig következetes maradt: egyrészt a szovjetellenes irányvonalban, másrészt pedig a „marxista-leninista-maoista” eszmeiségben, vagyis abban, hogy Kína a kommunista világforradalom egyik vezetőjének tekintette magát. Ez utóbbi szempont nagyban befolyásolta külkapcsolatainak későbbi alakulását is. Az ENSZ-et például Kína jobbra arra használta, hogy a *mao*-i nézeteket terjeszthesse, az USA-t – az érdekszövetség ellenére – továbbra is élesen elítélte imperialista politikája miatt, Japánnal a diplomáciai kapcsolat felvétele ellenére is hűvös maradt a viszony, a kínai külpolitika mélyen átpolitizált volt, s Kína igazán egészséges, baráti kapcsolatot tulajdonképpen egészen *Deng Xiaoping* hatalmának megszilárdulásáig (1979) egyetlen országgal sem létesített.

Felhasznált irodalom

- Barbara Barnouin – Yu Changgen, *Chinese Foreign Policy during the Cultural Revolution*. Kegan Paul International, London and New York, 1998.
- Dr. Li Zhishui, *The Private Life of Chairman Mao*. Chatto & Windus, 1994.
- Henry Kissinger, *Diplomácia*. Panem-McGraw-Hill-Grafo, Budapest, 1996.
- Hruscsov, Nyikita. *A személyi kultuszról és következményeiről. Beszámoló az SZKP XX. kongresszusának zárt ülésén, 1956. február 25.* Kossuth, Budapest, 1988.
- Nemzetközi szerződések gyűjteménye 1945-1958.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1958.
- Polonyi Péter, *Mit kell tudni a Kínai Népköztársaságról?* Kossuth, Budapest, 1980.
- A Renmin Ribao* 1966. nyári számai
- Takayuki Izumi, „China’s Foreign Policy since the Cultural Revolution – Steps toward the Recovery of Its U.N. Seat.” *The Developing Economies*, Dec. 1971.
- Várnai Ferenc, *A hosszú meneteléstől az agresszióig.* Zrínyi, Budapest, 1979.
- Várnai Ferenc, *A maoisták útja.* Kossuth, Budapest, 1976.

ⁱ Az Államtanács alatt működő külügyi rendszer számos intézményből állt. Ide tartozott többek között a Külügyminisztérium, a Külügyi Hivatal, a Tengerentúli Kínaiak Bizottsága, két idegen nyelvi főiskola stb. Ezek együttesen hajtották végre a felsőbb szinteken hozott, külpolitikával kapcsolatos döntéseket.

ⁱⁱ Fanatizmusára jellemző a következő kijelentése, amelyet egy moszkvai konferencián tett 1957-ben: „[Ha egy termonukleáris világháborúban] el is pusztul az emberiség fele, ám megmarad a másik fele, az imperializmus viszont teljesen megsemmisül, és az egész világon csak szocializmus lesz. Ötven vagy száz év múlva pedig az emberiség jócskán megkétszereződik.” Idézi: Várnai Ferenc: *A maoisták útja*; Kossuth 1976

ⁱⁱⁱ Ld., pl. *Zhou Enlai* 1971 decemberi belső jelentését a nemzetközi helyzetről (in: Barbara Barnouin & Yu Changgen, *Chinese Foreign Policy during the Cultural Revolution*, Kegan Paul International, London and New York 1998, 193. o.)

^{iv} Ld. Barnouin-Yu 53. o.

^v A kapcsolat ridegségére jellemző például, hogy az 1954-es genfi konferencián Dulles amerikai külügyminiszter nem volt hajlandó kezét fogni *Zhou Enlai*-jal. (Ld. Henry Kissinger: *Diplomácia*; Panem-McGraw-Hill-Grafo, Budapest 1996, 718. o.)

^{vi} Ld. *Nemzetközi szerződések gyűjteménye 1945-1958*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1958.

^{vii} Hruscsov híres „sztálintalanító beszédét”, amely rendkívül nagy felháborodást váltott ki *Mao*-ból, ld. Hruscsov 1988.

^{viii} A témáról bővebben ld. Barnouin-Yu 1-41. o.

^{ix} *Wang Li* beszédének szövegét ld. Barnouin-Yu 155-159. o.

^x A frakciót azért nevezték így, mert a vezetése öt nőből állt. A csoport másik neve „Öt arany virág” volt.

^{xi} Ld. például a *Renmin Ribao* 1968. augusztus 30-i vezércikkét (*Cidao xiade jiaoyi*)

^{xii} Ld. Kissinger 720-721. o.

^{xiii} A határvillongásokról – és tárgyalásokról részletesen ld. Barnouin-Yu 86-97. o., és Takayuki Izumi: „China’s Foreign Policy since the Cultural Revolution”, *The Developing Economies*, Dec. 1971, 404-406. o.). Ez utóbbi, 1971-es tanulmány még optimistán szemléli a határtárgyalásokat, s azt jósolja, hogy a kínai-szovjet kapcsolatok normalizálódni fognak. Utólag látható, hogy a tárgyalások nem vezettek eredményre, s bár a kínai-szovjet háborút sikerült elkerülni, a viszony még évekig igen ellenséges maradt. (A határvitát végül csak 1997-ben rendezte *Jiang Zemin* és Borisz Jelcin.)

^{xiv}Az esetről bővebben ld. Barnouin-Yu 101. o. és Kissinger 725. o.

^{xv}Ld. Dr. Li Zhisui, *The Private Life of Chairman Mao*. Chatto & Windus, London 1994, 558. o.; Barnouin-Yu 103-104. o.

^{xvi}Ld Zhou Enlai belső jelentése a pártnak a nemzetközi helyzetről (In: Barnouin-Yu 192. o.)

^{xvii}Ld. Barnouin-Yu 117-118. o.

^{xviii}Idézi: Barnouin-Yu 81. o.

^{xix}Később *Zhou* azt vallotta, hogy az ultimátumot akkor adták át neki aláírásra, amikor a teljes kimerülés szélén állt, ezért képtelen volt végiggondolni az aláírásával járó súlyos következményeket. Ld. Barnouin-Yu 236. o. 19. jegyzet

^{xx}Magyarországra 1970 augusztusában küldtek újra nagykövetet. (ld. Izumi 412. o.)

^{xxi}A javaslat szövegét ld. Barnouin-Yu 179-180. o.

^{xxii}A delegáció vezetőjévé *Jiao Guanhua* külügyminiszter-helyettest neveztek ki, helyettes vezetőjévé pedig *Huang Hua*-t.

^{xxiii}A befelé fordulásra jellemző, hogy amikor a Kissingerrel történt első találkozása után 1971. július 9-én *Zhou Enlai* jelentést akart tenni *Mao*-nak, az előbb több, mint egy órán át a *Chen Boda* ellen akkoriban folyó kampány részleteiről tárgyalt vele, s csak ezután volt hajlandó rátérni az amerikai főtanácsadó látogatására. – ld. Barnouin-Yu 105. o.